

OPINIE & DEBAT

WETENSCHAP

Jonge arts treft nog altijd botteriken als rolmodel
pagina 10-11

Stiekem burgers manipuleren: van urinoir tot orgaandonatie

NUDGING YOU
WHEREVER WE WANT

Illustraties Antoine Rovers

Overheidsduwtjes in de goede richting, *nudging*, lijken sympathiek maar maken ons tot zwakke slampampers, weet **Thijs Kleinpaste**.

In het Verenigd Koninkrijk openen mensen sneller hun overheidspost en betalen ze vlotter hun verkeersboete. Door gebruik te maken van inzichten uit de gedragspsychologie is het 'behavioral insight team', opgericht door premier Cameron, er namelijk in geslaagd mensen te bewegen vervelende klusjes niet uit te stellen. De truc: maak het persoonlijker. Eigenaren van een Vauxhall Zafira lezen in hun aanmaning dat een niet betaalde boete kan leiden tot beslaglegging op hun Vauxhall Zafira; eigenaren van een Ford Focus dat uitstel kan leiden tot ... inderdaad.

Het idee achter gedragsbeïnvloeding is populair gemaakt door de wetenschappers Richard Thaler en Cass Sunstein. Hun boek *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*, dat vijf jaar geleden een internationale golf van opwinding veroorzaakte, heeft inmiddels ook zijn intrede in ons dagelijkse leven gedaan. Hun ideeën worden nu volop toegepast door beleidsmakers.

Nudging moet de beperkte rationaliteit, verleidingen en sociale invloeden waaraan mensen bloot staan, bestrijden. Mensen, betogen Thaler en Sunstein, zijn niet de calculerende rationele figuranten uit economische modellen, maar wezens van vlees en bloed met karakterzwaktes en een universele moeite zichzelf te beheersen.

Naast de Britten werken de Verenigde Staten en Zuid-Korea met nudging, en de inzichten van Thaler en Sunstein zijn sinds hun bestseller in veel landen doorgedrongen tot de haarvaten van het openbaar bestuur – ook tot die van de Nederlandse overheid.

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) publiceerde in 2011 de studie 'Hoe mensen keuzes maken, de psychologie van het beslissen': „De grote problemen van de toekomst, zoals zuinig energiegebruik, een gezonde levensstijl en prettig met elkaar samenleven, kunnen alleen worden opgelost als mensen duurzaam anders gaan kiezen.”

Maar de mens is niet vanzelfsprekend verstandig, beseffen ook de auteurs: „Vanouds zien we de mens graag als de autonome auteur van zijn eigen leven. [...] Dat is een mooi en geruststellend beeld. Helaas klopt het maar ten dele.”

Sindsdien is het snel gegaan. In Nederland spreekt men tegenwoordig van keuzearchitectuur, het bestuurlijke duizendingendoekje en een vertrouwd terrein achter de bureaus in ministeries en lokale overheden. In een artikel uit februari van de Academie van Overheidscommunicatie, onderdeel van het ministerie van Algemene Zaken, lezen beleidsmakers handige tips voor het herkennen, analyseren en manipuleren van gedrag.

Keuzearchitectuur lijkt sympathiek. Het poest als een vorm van invloedend humanisme dat de hardheid van de (stereotype) homo eco-

Vervolg **Nudging**: pagina 2

COMMENTAAR

Het onzekere pensioen

Oud is in Nederland niet synoniem met arm. Deze verworvenheid van de welvaartsstaat is te danken aan de AOW en het pensioenstelsel. Iedereen betaalt mee aan de AOW, maar het zwaartepunt ligt bij de werknemers. De werknemers en werkgevers betalen gezamenlijk voor de pensioenen, maar hier zorgt de overheid voor een fiscaal gunstig regime.

Om de gedachten te bepalen vier getallen. De AOW-uitkeringen bedragen ruim 31 miljard euro per jaar, de pensioenpremies 30 miljard, de pensioenuitkeringen 26 miljard en de beleggingen van de pensioenfondsen meer dan 1.000 miljard. Dat is anderhalf maal de jaarlijkse productie van goederen en diensten in Nederland.

AOW en pensioenen zijn op dit moment inzet van een historische herziening. Na 55 jaar is de oorspronkelijke AOW-leeftijd van 65 jaar losgelaten. De levensverwachting is dusdanig toegenomen dat het financieel én maatschappelijk

Het blijft te veel een discussie voor kleine kring van ingewijden

onhoudbaar is dat mensen eerder stoppen met werken. Pensioenen staan nu aan de vooravond van een vergelijkbare overgang van een vastgelopen systeem naar een nieuwe oplossing. Hoe vastgelopen het systeem is, blijkt uit de cijfers van de pensioenwereld van afgelopen week. Het grootste en het op een grootse fonds, ABP (overheidspersoneel) en Zorg & Welzijn, moeten serieus nadenken over verlaging van de pensioenen omdat hun financiële positie tekortschiet.

Verlaging van pensioenen, maar ook extra verhoging, kan in de toekomst gewoon worden. Het kabinet heeft vorige week de contouren van een nieuwe pensioenregeling ter consultatie openbaar gemaakt. In een paar woorden samengevat: de koopkracht van pensioenen moet effectiever verankerd worden, maar pensioen wordt meer een aandeel in een beleggingsfonds, dat in waarde fluctueert.

De basis voor deze herziening is het pensioenakkoord van 2010 van werkgeversorganisatie VNO-NCW en de vakbeweging. Het akkoord werkte als slijtzwam binnen de FNV, maar de essentie bleef overeind. De werkgevers en vakbonden die de pensioenwereld besturen,

erkennen de vele risico's, zoals beleggingsverliezen en het verheugende feit dat menigeen langer leeft. Maar deze dure risico's mogen niet eindeloos worden afgewenteld op anderen.

De huidige pensioenregelingen zijn vastgelopen in hoge verwachtingen die niet worden waargemaakt. In vertrouwen verlies in de besturen van de grote pensioenfondsen. In de extreem lage rente die tot hoge pensioenverplichtingen leidt. En in een sluimerend generatieconflict omdat jongeren niet willen betalen voor verworvenheden waarin zij zelf later niet delen.

De nieuwe regeling confronteert werknemers en gepensioneerden met de realiteit: pensioen is een onzeker bezit. De invoering van het nieuwe pensioencontract moet geen gelopen race zijn. Vier bezwaren tekenen zich af.

Het eerste is de manier waarop de huidige pensioenen en de nieuwe regelingen worden samengevoegd. Het kabinet moet niet de vakbonden en werkgevers, maar de deelnemers aan de pensioenregeling het laatste woord geven.

Het tweede is het gesteggel over de hoogte van de pensioenpremies. Het kabinet wil dat fondsen de premies verlagen omdat werknemers in hun langere werkzame leven jaarlijks minder hoeven te sparen. De fondsen willen met de bestaande premies juist hun financiële positie versterken. Het nieuwe pensioensysteem maakt de zaak nog onoverzichtelijker: het ene fonds zal hogere premies vragen, het andere niet. Dit wordt een machtsstrijd zonder winnaars. Het kabinet moet via pensioenen geen economisch beleid voeren. Pensioenen is een arbeidsvoorwaarde, dus de cao-partijen beslissen.

Het derde bezwaar is de huidige bestuursvorm. Vakbonden, die nog maar 20 procent van de werknemers organiseren, hebben een onovervloedig grote invloed. Tijd om ook bestuurders te verkiezen in een soort aandeelhoudersvergadering. Deskundigheid van jongere mensen in beleggen en risicobeheer is dringender gewenst.

Het vierde is het irritante jargon en de complexiteit waarin de voorstellen nu zijn ondergedompeld. Zo blijft het een discussie voor een kleine kring ingewijden. De commissie-Wijffels die onlangs de toekomst van de banken onder de loep nam, vroeg hun van elk compleet product ook een simpele variant te lanceren. Die norm is in deze voorstellen niet gehaald.

IN DE MARGE

Doping 2017

U bent van de volgende etappes uitgesloten wegens het gebruik of in bezit hebben van de volgende niet toegestane middelen: twaalf strips MDMA, een Nepalese chilum, een biansit kunstbeen, zes doses bloed van de firma Richards en Co., een Mars reep, 3-D bril, een iPod met cd's van Beyoncé, twaalf flesjes kaviaar, een TROS Kompas met vooraf in potlood aangekruiste programma's, een flessenopener, aamklokjes, twee bundels van Maart Smeets, familiefoto's, en een smorkel.

Het verweer dat met name de genoemde geschriften niet prestatieverhogend zijn, is verworpen.

(Sd)

Publieke waarden zijn veranderd in driftbeïnvloeding

Volg Nudging: pagina 1

nomicus uit de klassieke economische theorie afwijst. De aanhangers van de theorie getuigen van hun wens de mens te willen helpen zijn eigen zwaktes te overwinnen. Alles wat we soms nodig hebben, is een klein duwtje. De herkenbaarheid van onze eigen zwaktes neigt ook tot acceptatie van de oplossing. Want waarom zouden we het onszelf moeilijk maken?

Schijnbaar vriendelijke vormen van keuzearchitectuur zijn overal. Makkers van anticonceptiepillen nemen zeven placebo's op in elke strip, zodat de routine van het dagelijks slikken niet doorbroken wordt; het helpt tegen vergeten. Thaler roemde in zijn lezing de vlieg in het urinoir als beroemdste Nederlandse bijdrage, en sommige huishoudens in de Verenigde Staten ontvangen een energierekening waarop - geanonimiseerd - ook te lezen is hoeveel de burens betalen; mensen gaan er (een beetje) energiezuiniger van leven.

Maar er hangt iets onheilspellend rondom keuzearchitectuur. Het onderliggende wereldbeeld rust op een aantal verontrustende opvattingen over burgerschap en de publieke zaak. De eerste is de suggestie dat keuzevrijheid heel belangrijk is, tot het moment dat mensen allerlei onverstandige dingen gaan doen. De tweede is dat de psychologische imperfectie van de mens efficiëntie en een meer volmaakte ordening van het openbare leven in de weg staat.

Daarmee samen hangt de idee dat de overheid moet ingrijpen in de wilsvorming van haar burgers, in plaats van dat de overheid een uiting is daarvan. Die drie opvattingen leiden tot een doctrine waarin de mens die het product is van vele eeuwen beschaving, wordt ingeruild voor een dierlijk derivaat.

De ideologie van de keuzearchitectuur wordt gestut door een wereldbeeld waarin de gedachte dat mensen met psychologische foefjes zo gedresseerd kunnen - nee, moeten - worden dat ze door de juiste hoepel springen, regeert. Mensen zijn vrij om te kiezen, maar moeten natuurlijk wel de goede beslissing nemen. Nudges gelden niet als zelfstandige individuen, maar als af te richten wilswakke slampampers. In plaats van mensen rechtstreeks te confronteren, wordt er gekozen voor een door psychologische inzichten gedreven mens-robotica. Dat is een naargeestige aanval op de waardigheid van mensen, aanzienlijk minder aantrekkelijk dan het oude moralisme, dat ineens heel vrijblijvend en eerlijk lijkt. Mensen wordt een eerlijk confrontatie met (en over) moraliteit misgund, en in de plaats komt manipulatie waar ze zich nauwelijks van bewust zijn.

Keuzearchitectuur koestert de suggestie dat alle kwalen te verhel-

Keuzearchitecten zien mensen als hinderpalen

pen zijn, als mensen gewoon een beetje verstandig zouden zijn of naar de welwillenden zouden luisteren. De weerbarstigheid van mensen wordt gezien als obstakel op weg naar een betere, frictieloze en gelukkigere wereld. Het denken getuigt zo van een verontrustende onverdraagzaamheid tegenover de menselijkheid van mensen. In de wereld van de keuzearchitecten zijn mensen hinderpalen. Dat is een onzure denkwijze die mensen - uiteindelijk - steeds meer zelfstandigheid afsnoept en ze ondergeschikt maakt aan een 'hogere' samenlevingsideaal.

Verdedigers van keuzearchitectuur stellen vergoelijkend dat mensen de hele dag gemanipuleerd worden, in allerlei situaties. Wie een supermarkt binnenloopt, wordt gedruwd en gekneeld, omdat de uitbater van de supermarkt bepaald gedrag probeert te stimuleren. Grote bedrijven en de communicatiegarde doen alle dagen van het jaar hun uiterste best zo veel mogelijk mensen in hun greep te krijgen.

Maar beleidsmakers zijn geen supermarktmanagers en overheden moeten niet voor niets aan hogere eisen voldoen dan winkelketens. Het nieuwe denken bedreigt de kern van de manier waarop we samenleven. De publicatie van de Academie voor Overheidscommunicatie formuleert als belangrijkste maxime: „Kijk naar hoe mensen zich gedragen in de praktijk, niet naar hoe ze zich zouden moeten gedragen”. Als hulp heeft de academie een 'gedragswijzer' opgesteld, met strategieën die gevolgd kunnen worden voor gedragsbeïnvloeding: 'voorlichting', 'dwang', 'aanpassen van de fysieke omgeving', en 'een voorstel zo formuleren dat mensen automatisch de gewenste

keuze maken'. De onderdanen van Nederland zullen voortaan vanzelf doen wat het beste voor ze is.

Maar het ongemak dat mensen voelen over het automatisch donorschap voor wie zich niet actief uitschrijft, illustreert ook waarom keuzearchitectuur gewantwoord moet worden: hoe ijel onze zelfstandigheid volgens de wetenschap ook is, het is een vernedering om het ideaal dan maar helemaal op te geven en te vervangen voor een systeem waarin de 'juiste' keuze alvast voorgekoekt wordt. Keuzearchitectuur is niet onaangenaam omdat het geen resultaten oplevert - ogenschijnlijk zijn de voorbeelden onschuldig en aanvaardbaar - maar omdat onder hun uiterlijke vriendelijkheid de mens zelf onder vuur ligt.

Want met de knieval voor 'hoe mensen zich gedragen' in plaats van 'hoe ze zich zouden moeten gedragen' aborteert de denkwereld van keuzearchitectuur de missie van de mens, sinds die is begonnen zich van dieren te onderscheiden. De apostelen en kerkvaders wisten heus dat de mens gemakkelijk dwaalt, maar kwamen nooit op de gedachte het dan maar op te geven. De opdracht van de mens bestaat er uit zijn driften te overwinnen; beschaving is de voortdurende poging beter te zijn dan onze natuur ons ingeeft. Keuzearchitectuur zegt nu dat dit niet nodig is; dat de mens niet beter hoeft te zijn dan hij is.

Publieke waarden ingeruild voor driftbeïnvloeding, de mens verslagen door een ironische cocktail van zijn eigen slimheid en zelfverdwazing. Dat is een treurige gedachte, met grote consequenties. De publieke zaak kan niet overeind gehouden worden door het manipuleren van gedrag. Samenlevingen houden zich alleen staande als burgers zelfstandig en volledig bewust van hun handelen bereid zijn zich verantwoordelijk te voelen voor de wereld om hen heen.

Het overheersende gebrek aan dat laatste is echter ook debet aan de populariteit van keuzearchitectuur. Het is geen geïsoleerd verschijnsel, maar deel van een veel grotere omwenteling in onze manier van samenleven. In afwezigheid van een levend besef van maatschappelijkheid - met plichtsbef, morele codes en normen - is er ruimte ontstaan voor het regime van technologisch scientisme: voor alle problemen met en tussen mensen bestaat een oplossing die de psychologie kan aanreiken.

Het lijkt allemaal heel handig, zeker in een tijd waarin het besef van publieke verantwoordelijkheid ver weg lijkt. Maar de foefjes van wetenschappers, hoe slim ook, zijn een armoedig substituaat voor diepere gevoelens van maatschappelijkheid.

Thijs Kleinpaste is schrijver van het boek Nederland als vervolgen droom (Bert Bakker, 2013)

Foto Reuters

Ramadan is niet spiritueel

Door ramadan spiritueel te noemen, maak je hem nog niet spiritueel. Hafid Bouazza over de folkloristische charade van het vasten.

In een ingezonden brief (NRC, 13 juli 2013) schrijft voorzitter Anton van Hooff van de atheïstisch-humanistische vereniging De Vrije Gedachte waarachtige woorden over de flauwekul die moslims tijdens ramadan over de vasten verkondigen: „Het is de bekende hoerigheid die zich vermomt als deemoedige onderwerping aan Gods wil.”

Dit, nu, is een welluidende paukenslag. De opzichtigheid van ramadan begint het folkloristische equivalent te worden van de zebiba (bidbult) op het voorhoofd van de Moslimbroeders. Ook die begint steeds zorgwekkendere vormen aan te nemen. In de jaren tachtig van de vorige eeuw was het al mogelijk om in Marokko zo'n donkere bles kunstmatig te laten aanbrengen, maar wie de recente gebeurtenissen volgt in Egypte - geen Moslimbroeder zonder islampuist - kan toch niet anders concluderen dan dat er wel eens reden tot ongerustheid zou kunnen zijn: er kunnen nare infecties ontstaan, om over pusvorming nog maar te zwijgen. Joden bonken langer tegen de Klaagmuur, maar hun voorhoofd blijft toch ongeschonden.

Het paradoxale is dat een roep tot acceptatie van de moslimgemeenschap en haar gebruiken ('Wij Blijven Hier') niet strookt met een hang naar meer recht en uitzonderlijke behandeling, al dan niet tijdens de vasten. Moslims willen gelijk behandeld worden, in dier voege dat zij moslims zijn en dus anders dan anderen.

De roep om spot van deze traditie door Van Hooff onderschrijft ik in zijn geheel, maar er zit al iets bespottelijks in opzich-

tige vroomheid, al was het maar alleen in deze oxymoron: 'opzichtige vroomheid'.

Men hamert maar op de spirituele kanten van deze maand, maar is niet in staat gebleken het 'spirituele' van de exercitie te bewijzen. Uiteindelijk blijkt de hele traditie enkel en vooral gekenmerkt te worden door fysieke deprivatie en juveniele overlast. Dat de jeugdige ellende al langer aan de gang is en nu een religieus randje krijgt (de politie draait zelfs 'ramadan-diensten'), heeft met 'spiritualiteit' niks te maken.

Het doet denken aan het gesprek dat een jonge Marokkaanse fietsdief had met een politieagent en waarbij het knullette zei: „Ik heb de fiets niet gejat, want het is ramadan en tijdens ramadan mag ik niet stelen.”

Politieagent: „Mag je buiten ramadan dan wel stelen?”

Knul (na enige aarzeling): „Nee, maar tijdens ramadan mag je écht niet stelen.” Trots op een externe en extra reden om op het rechte pad te blijven en dan ook nog steeds zorgwekkendere vormen aan te nemen. In de jaren tachtig van de vorige eeuw was het al mogelijk om in Marokko zo'n donkere bles kunstmatig te laten aanbrengen, maar wie de recente gebeurtenissen volgt in Egypte - geen Moslimbroeder zonder islampuist - kan toch niet anders concluderen dan dat er wel eens reden tot ongerustheid zou kunnen zijn: er kunnen nare infecties ontstaan, om over pusvorming nog maar te zwijgen. Joden bonken langer tegen de Klaagmuur, maar hun voorhoofd blijft toch ongeschonden.

Het paradoxale is dat een roep tot acceptatie van de moslimgemeenschap en haar gebruiken ('Wij Blijven Hier') niet strookt met een hang naar meer recht en uitzonderlijke behandeling, al dan niet tijdens de vasten. Moslims willen gelijk behandeld worden, in dier voege dat zij moslims zijn en dus anders dan anderen.

Vanwaar die opgelegde eerbied voor een traditie?

verwekkers en voorverwekkers hebben gevorderd. Aldus kunnen zij hun atavistische besef overdragen, omdat zij de luxe hebben nooit met de ellende ervan te zijn opgezadeld.

Het gaat hier om een gevaarlijke soort sentimentaliteit: de sentimentaliteit die een benauwd hart het liefst uitgedroogd houdt om de eigen wangen te kunnen bevochtigen. Het is hardvochtigheid.

Het is de verrukking over de vastende moslim als nobele wilden met halitosis. Het is hypocrisie.

Want het is een begrenzing en distantie van wat men veinst te ontvangen.

De moslims - en laten we eerlijk zijn: vooral Marokkanen zijn hieraan schuldig - hebben constant de behoefte, de uitzonderlijke, overheersende, onredelijke behoefte aan erkenning van onhebbelikheden en tradities die zij zelf niet eens begrijpen. Het is opmerkelijk wat een erkenning van de hadith vermeldt over de oorsprong van de islamitische vasten. Het verhaal gaat dat toen Mohammed in Medina arriveerde, hij hield zijn vasten voorafgaand aan Jom Kipper. Toen hij vroeg wat zij aan het doen waren, kreeg hij ten antwoord dat zij eten en drinken vermeden om te denken dat Mozes en de Israëlieten door de Heer verlost werden van de Farao. Hierop gebood hij zijn volgelingen ook de vasten te betrachten en sprak: „Wij hebben meer recht op Mozes dan zij.” (Het motief voor de vasten, tiendaags voor Jom Kipper, heeft de hadith fout, maar dat doet er niet toe, want moslims zullen zeggen dat joden - en christenen - de rituelen gecorrumpereerd hebben, zoals zij de geschriften vervalst zouden hebben.)

Hierin is geen 'spirituele' oorsprong voor vasten te ontwaren: dit kan niet anders verklaard worden dan als ontgeening van andermans traditie en ritueel. Natuurlijk, lichamelijke onthouding, een ascetische levenswandel, kan de mens tot een staat van natuurlijke roes brengen,

een *natural high*, gratis en voor niks, maar dat is een overtuiging, niet een oefening in tijds abstinentie die enkel leidt tot chagrijn en ongekende prikkelbaarheid. (O de rokers onder de moslims!)

Iets constant 'spiritueel' noemen, maakt het nog niet 'spiritueel'. En als het 'spirituele' losstaat van het lichamelijke, hoe verklaar je dan dat menstruerende vrouwen niet hoeven te vasten?

Dat moslims zich in deze, in essentie minachtende, positie laten drukken en erin zwelgen, is geheel begrijpelijk: in welk islamitisch land krijgt men subsidie voor een iftar? Geld voor het gezamenlijk verbroeken van de vasten. Gefinancierde goedertierenheid.

Uiteindelijk is het een vorm van opgelegde inertie, van reactionisme. Als je als moslim al twijfelde, dan zal het ontzag van de bewonderende niet-moslim een betere aanmoediging zijn in volharding van hongerrige kul dan de dwang van de ouders tegen wie je je twijfels over deze hele folkloristische charade niet eens hebt durven uitspreken.

Neem het NRT-programma rondom deze 'spirituele' maand, Ramadanjournal genaamd. Deze stond geheel in het teken van eten, de fitr, het dagelijks verbroeken van de vasten. De kijkers waren te gast bij twee vers bekeerde Chinese moslims die in de keuken prei en kipfilet aan het snijden waren, want wat eten Chinese moslims eigenlijk tijdens ramadan? Daar zijn wij natuurlijk reuze benieuwd naar. Maar dan zegt de presentatrice tegen de jongevrouw: „Die hoofddoek staat je heel er mooi.” Ze zei het echt! En al sla je mij dood, ik zou niet weten hoe een verpakking iemand mooi kan staan.

Als of bekering tot het muzeumanisme een esthetisch voordeel oplevert. Ergerlijker nog is de bevoogding die de ene moslim tegen een nieuwe moslima denkt te kunnen aannemen. Het zal vast wel heel spiritueel bedoeld zijn.

Hafid Bouazza is schrijver.